

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВІЙСЬКОВОГО НАЙМАНСТВА В АНТИЧНІЙ, СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ТА РАННЬОМОДЕРНІЙ ЄВРОПІ

В статті розглядаються політико-правові аспекти військового найманства в Європі з античних часів до XV ст. Здійснено спробу дослідити генезу найманства іноземного війська в добу античності, розглянути правові положення що до найму професійних військ в античному світі та середньовіччі, дослідити вплив найманства на міжнародні відносини та міжнародно-правове регулювання у XII-XIII ст., проаналізувати організаційно-правові особливості кондотьєрського та державного найманства в пізньому середньовіччі.

Розповсюдження приватних військових компаній в останні десятиліття загострює питання про виправданість та правомірність їхньої діяльності. Дуже тонка межа між приватними військовими компаніями та найманими військами робить відповідь на питання про статус згаданих компаній неоднозначним. Заборона найманства на міжнародно-правовому рівні робить діяльність приватних військових компаній об'єктом прискіпливої уваги збоку міжнародного співтовариства. В цьому контексті ми вважаємо плідним придивитись до проблеми існування найманих військ в історичному аспекті. Довгі століття найманство було цілком правомірною діяльністю, яку регулювали міждержавні угоди та державні правові акти. Постає цілком імовірним, що саме погляд убік відносин найманих військ та держави в історичному аспекті може відкрити для нас додаткові аспекти розуміння діяльності приватних військових компаній.

Історичні аспекти найманства вивчалися як збоку історичної науки, так і правової науки. При цьому ми знайдемо небагато спеціальних досліджень, присвячених саме історичним формам найманства. Античне найманство вивчалось Г. В. Парком, Дж. Т. Гриффітом, Х.-Дж. Дизнером, А. Еймаром, Л. П. Маринович. Особливого розмаху найманство досягло у середні віки. Цей період в історії найманства вивчався Ж.-П. Аріньоном, Б. С. Бенедиксом, В. Василевським, А. Я. Гуревичем, І. В. Денісовою, І. В. Дуйчевим, В. А. Заксом, В. В. Кучмою, О. М. Луговим, Ж. Мишо, Е. А. Мельниковою, Т. В. Ніколаєвою, В. В. Похльобкіним, Дж. Шепардом, О. Н. Сахаровим, В. Тидгольдом. Переважно до феномену найманства зверталися саме історики, що мають власні завдання та цілі дослідження. Нам хотілося б звернути увагу саме на міжнародно-правові аспекти найманства. Такі аспекти проблеми найманства не ставали об'єктом правового дослідження, що робить нашу розвідку науково виправданою та перспективною.

Джерельну базу дослідження історичних форм феномена найманства створюють тексти міждержавних договорів доби Античності та Середньовіччя. Античне найманство описується в творах грецьких істориків Фукидіда, Ксенофанта та Діодора. Ці автори ретельно описують умови найму та особливості використання найманих військ. Умови договорів найму містяться в русько-візантійських договорах 911 та 944 рр., а також в текстах спеціальних хрисовулів, що надавалися керівникам компанії по найму в інших країнах. Найм варягів в Київській Русі регулювався договорами, тексти яких збереглися в скандинавських сагах. Умови найму хрестоносних військ в Візантії вивчаються по текстах договорів, що включені в хроніку Жоффруа Вільярдуена та «Історію» Никити Хоніата. Джерельна база достатня для створення обґрунтованих висновків.

Об'єктом нашого дослідження є історичні форми найманства, що існували в античному світі та в середні віки.

Предметом дослідження є специфіка міжнародно-правові аспекти взаємного зв'язку держави та найманого війська в історичній перспективі.

Метою нашого дослідження є історико-правовий аналіз найманства в античній, середньовічній та ранньомодерній Європі.

Найманство зі стародавніх часів було проблемою міжнародно-правовою, отже тягло за собою необхідність оформлювати відносини між державою, що наймає, та державою, що надає послуги, та найманих воїнів. Проблема оплати, спадку, захисту майна, державної лояльності тощо мали бути узгоджені між правителями різних

держав. Учасники відносин найманства належали до різних типів правової свідомості, що призводило до конфліктів. Ситуація зазвичай ускладнювалася багаторівневістю відносин – опосередковано держави були представлені керівниками найманських компаній (прообразів сучасних приватних військових компаній). Від початку існування феномену найманства це не могло бути простою комерційною діяльністю. Нажаль, запобігти впливові на буття держави, що користується найманцями, не вдавалося жодній політичній спільноті.

Ми спробуємо розглянути специфіку найманства в стародавньому світі (античні держави та Персія) та в середні віки (найманство в Візантії, кондотьєрство в Італії, швейцарське найманство в пізньому середньовіччі). Кожен з цих вузлів надає нам особливий ракурс проблеми, що в сумі створюють картину історико-правового контексту існування найманства. Отже найманство завжди приходить на зміну військовій повинності громадян та ставить державу в ситуацію необхідності рахуватись з наявністю досить самостійної військової сили всередині себе.

В античному світі найманство згадується вперше в 392 р. Про грецьке найманство дізнаємось переважно з робіт античних істориків Фукидіда, Ксенофанта та Діодора. Л. П. Маринович зауважує, що тільки в IV ст. до н. е. грецькі держави досягли такого рівня економічного розвитку, щоб мати можливість утримувати наймане військо [21, с. 20]. Найманими військами користувалися тільки наймогутніші грецькі держави – Афіни, Спарта, Коринф. Джерела свідчать, що певні місцевості Греції спеціалізувалися на наданні найманців визначеної військової професії. Отже, лучників постачав Крит, пращників – Родос тощо [21, с. 19-20]. Така спеціалізація, за думкою Л. П. Маринович, не може бути випадковою, та була наслідком існування певних договорностей між різними державами. Відомо, що грецьких воїнів наймали й до перської армії, що вплинуло й на стан найманства власне в грецьких державах.

В античності найманий воїн був професіоналом, який займався цією справою не обов'язково від безвиході чи бідності. Серед найманців було багато родовитих та небідних чоловіків, що обрали для себе військову кар'єру. Створення найманого загону доручалося певному командирі, якому держава надавала певні повноваження. Політична проблема виникала саме завдяки тому, що людина, якій доручається сформувати найманий загін та керувати ним, вступає в певний конфлікт з державою. Командир поставав посередником, особою, що певним чином виступає фігурою, рівновеликою державі. Саме він відповідає за виплати заробітної платні, хід військових дій

тощо. Командир займався цим професійно та міг переходити від однієї держави до іншої в пошуках такої само посади. Професійне військо складалося з загонів, що формували різні командири, подекуди з різних держав. Так, історик Ксенофонт повідомляє про таких командирів як Проксен-беотієць, Сократ-ахеець тощо.

В античному світі існувала такі особливості відносин між державами и війнами. По-перше, утримання найманого війська подекуди вимагало від командира відходу від інтересів держави. Необхідність вчасно спліачувати заробітну платню змушувало командира вирішувати питання, найбільше пов'язані з пограбуванням, а не з реалізацією інтересів держави. Подекуди це породжувало конфлікти між військом та державою. По-друге, наймане військо ставало самостійною силою вже незалежно від того, чи воно є найнятим [21, с.34]. Повертаючись додому з, наприклад, перської служби, загин не розходився, а шукав наймача вже в рідній державі [21, с.27]. Беручи до уваги, що це були професійні воїни, він їхніх вимог не можна було просто відмахнутись. По-третє, найманство швидко почало відтворювати себе само, отже налякані грабівницькою діяльністю найманців мешканці певної території наймали інше військо вже для захисту [21, с. 42].

В середні віки проблема найманства породжувала ті самі проблеми, але на іншому рівні. Нам відомо, наприклад, що з X-XII ст. найманство набуває серйозного розмаху: наймані дружини королівських охоронців існували практично в усіх країнах Європи [17]. О. Луговий виділяє чотири форми найманства – особистий найм, найм за міжнародними домовленостями, найм через емісара та залучення хрестоносців [17]. Торкаючись середньовічного найманства, ми зупинимось в першу чергу на наймі скандинавів до Візантії, отже саме ця система найму створює найбільш барвисту систему міжнародних відносин в галузі використання військової сили. Скандинавія в X-XII ст. переживала складні соціально-економічні процеси, які змушували значну частину працездатного населення шукати собі долі поза межами власних держав. До XI ст. транзит зі Скандинавії до Візантії відбувався через Київську Русь, пізніше – навкруг Європи.

В Київській Русі дружина містила значну кількість скандинавських найманців. У статтях Повісті минулих літ за 1015 та 1024 рр. сказано, що Ярослав «послав за море» та «посла по варяги», тобто відправляв до країн Скандинавії емісарів з метою найму вояків [16, с. 3]. В скандинавських сагах, зокрема в «Пасмі про Еймунда», описується доля емісара, що опікується наймом варягів до руської дружини. В нагороду за працю Еймунд отримав «у кормління» місто Полоцьк. В сазі описуються умови найму норманів на службу. Договір перескладався

кожного року. «Варягам надавалося помешкання..., харчі, одяг та спорядження. Варяги приймали грошову платню, яка вимірювалася в скандинавських унціях срібла.... Був можливий і компромісний варіант – платня хутром, традиційним грошовим еквівалентом на Сході Європи. Можливою була й сплата худобою» [16, с. 5]. Літописні джерела надають нам можливість побачити, що найм не був безпечною справою – отже, маючи на своїй території збройні загони, Ярослав Мудрий був змушений піднімати рівень оплати, щоб замирити воюючих найманців. Варязькі емісари мали можливості укласти вигідні шлюби з представниками київсько-руської аристократії та отримувати міста у «кормління».

Крім використання варязьких військ у власних цілях, Київська Русь брала участь у постачанні скандинавських найманців до Візантії. «З 980-х рр. діяла система постійного постачання військ з Русі до Візантії, закладена ще умовами договорів 911 та 944 рр. та остаточно оформлена домовленостями про взаємодопомогу між імператором Василієм II та київським князем Володимиром Святославичем» [16, с. 4-5]. Ціллю варязьких професійних воїнів, що наймалися в Київську Русь, була саме Візантія, що надавала чудові умови найму. Найманець в Візантії отримував платню приблизно в 20 разів більшу за плату на Русі [19, с. 110]. Тим більше, що договір в Візантії укладався не щорічно, як на Русі, а на довгий строк, до 29 років. Найманець в Візантії міг розраховувати також на долю у здобичі – так, в 1016 р. імператор Василь II розділив військовий здобич між собою, власне ромейським військом та варязькими найманцями [19, с. 112].

Відносини Русі та Візантії в контексті найманства створюють цікаві політико-правові сюжети. Договір 911 р. був першим договором, який регламентував дозвіл імператора допускати русів до служби в імперії та згоду на це руського князя. В договорі 944 р. бачимо, що надання найманців Візантії руські князі бачать як державну справу. Тих, хто не отримав дозволу на службу від князя, не приймали у Візантії [18, с. 370]. Київській Русі було вигідно закріпити відносини постачання найманців в Візантію, отже це підвищувало авторитет молодій державі [18, с. 373]. Договорами 911 та 944 рр. встановлена майже ідеальна система військової взаємодопомоги. Русь виконувала функцію «фільтра» на шляху бажаючих найнятися в Візантію, відбираючи найперспективніших та надаючи їм досвід бойових дій [18, с. 375]. Однак після 1043 р. у співробітництві Русі та Візантії починається криза, можливо, пов'язана з участю найманців у бунтах. За декілька років найманці підрозділу Рос (ті, хто опинилися на візантійській службі завдяки системі договорів Русь-Візантія) були вислані з країни, а договори 911 та 944 років були розірвані.

Говорячи про вигоди договорів про постачання найманців до Візантії, нагадаємо, що в 989 р. віддякою за надання князем Володимиром найманських військових Візантії став дозвіл на шлюб Володимира з сестрою візантійських імператорів Анною. Отже, система договорів щодо фільтрації постачання найманців в Візантію підвищувала авторитет Київської Русі як союзниці Візантії та дозволяла впливати на скандинавські держави. Отже, найманство завжди виходило за межі використання військової сили за гроші. Це завжди було інструментом політичного впливу.

Політичні наслідки найманства можуть бути катастрофічними – наприклад, наприкінці VII століття сформована Юстиніаном II 30-тисячна слов'янська армія Небула на третій рік свого існування перейшла на бік арабів і допомогла їм одержати ряд важливих перемог над Юстиніаном [19, с. 109]. Таких прикладів можна навести багато. Отже найманство завжди мало таку небезпечну для наймаючої держави складову.

Візантія приваблювала шукачів долі значною заробітною платнею. При цьому ми маємо завважити, що ми не завжди можемо розрізнити найманство та союзницькі відносини. Отже, зазвичай надання військових сил здійснювалося через міжнародні союзницькі договори. Враховуючі особливості правової свідомості скандинавів, можемо припустити, що відносини з Візантією вони розуміли в категоріях «потлачу», тобто вірності у відповідь на бенкети, що здійснюються на честь воїнів. «Дар чекає на відповідь», а відповіддю була саме вірність. Візантіїці загалом не довіряли найманцям, але всі джерела свідчать про відсутність сумнівів в вірності варягів.

Після XI ст. найманці на службі Візантії починають з'являтися, минаючи фільтри Київської Русі. Візантія не наймала вояків з країн, з якими вона не мала договору, який би забезпечив юридичну основу найму. Після виходу з договорів 911 та 944 рр. Візантія почала використовувати емісарів для найму, що діяли в рамках договорів з державами-донорами. Емісару надавався спеціальний хрісовул*, що надавав йому повноважень укладати договір щодо умов найму з іншою державою та організовувати найм війська. Відомі хрісовули, що були надані Калокіру для місії на Русі (967 р.), Рафаїла – до Англії (біля 1070 р.), Мануїла Комніна до Русі (1165 р.), Грейдара Вікського та Петра Злого до скандинавських країн (1195 р.). Збереглися також особливі міжнародні договори найму хрестоносних військ, що укладалися безпосередньо в Константинополі: договори з датським загоном Свено 1098 р., норвезьким Скофті Егмундарсона 1102 р. та Сігурда Магнусона 1110 р. та інші.

Знаходячись на службі візантійського імператора, найманці вважали себе підданими своїх «національних королів». Відомий випадок, коли датські найманці в Візантії вимагали зустрічі з датським королем, якій відвідав Константинополь, щоб вшанувати його. Жодних проблем у відносинах з візантійським імператором ця зустріч не створила.

О. Луговий навіть припускає, що причиною трагічних подій Четвертого хрестового походу 1205 р., підчас якого хрестоносцями було взято християнський Константинополь, був конфлікт правових свідомостей візантійців та хрестоносців «франків». Проблема могла полягати в тому, що візантійці бачили в хрестоносцях найманців, а «франки» вважали себе союзниками, що домовляються надати військову допомогу на певних умовах.

Рамки статті не дозволяють висвітлити особливості всіх варіантів існування середньовічного найманства. В контексті Візантії проблема постає найбільш опуклою, на наш погляд, тому ми наважилися зупинитись на еволюції візантійського найманства більш уважно. В пізньому середньовіччі найманство стає дуже розповсюдженим явищем, яке ми спробуємо описати декількома штрихами. Серйозною політичною силою ренесансної Італії були наймані війська під керівництвом так званих кондот'єрів, які подекуди не тільки виконували свої обов'язку як керівники війська, але й захоплювали владу. Кондот'єрський тип найманства характерний також для германського найманства XV ст. – озброєні загони під керівництвом кондот'єра наймала держава для своїх цілей [1]. Як в італійському, так і в германському варіанті гарантією вірності найманців був лише договір з кондот'єром, який був незалежним та часто мав власні політичні цілі. Одним з найяскравіших прикладів небезпеки довіри до найманців є політична доля Мілану, яким з XV ст. правила династія Сфорца, заснована кондот'єром Муціо Атендоло (на прізвисько Сфорца).

Добре документовані процеси найманства в пізньосередньовічній Германії та Польщі. В XII-XV ст. наймані війська активно використовувались в цих країнах. Тут використовувався так званий кондот'єрський варіант найманства – спеціально вповноважені люди наймали війська, зазиваючи охочих на ринковій площі. Розуміючи небезпеки найманства, польський король дозволяв набирати найманців тільки за наявності виданої ним самим «повідомляючих грамот». Грамоту король особисто надавав ротмістру, який отримував повноваження на вербування військ та керування ними [6]. Інколи король міг довірити організацію компанії по найму гетьману (своєрідному заступникові короля у керуванні військом), але і в цьому випадку процес не міг початись без надання королем гетьману грамоти [6]. Ротмістр при-

водив військо, яке мало пройти спеціальну перевірку – люстрацію, яку здійснював королівський посадовець [6]. Після люстрації командир надавав присягу (найстарішим документом такого роду є текст присяги 1525 р.). Якщо ротмістр був зв'язаний васальною клятвою, то найманець мав дати присягу.

Процес найму польського населення в чужоземні війська також регулювався королем – останній міг заборонити наймати війська на власній території. Відомо, що в XV ст. польській, литовській та поморській правителі забороняли Німецькому ордену наймати війська на своїй території. Для найму необхідно було укласти договір з королем. Об'єктом міжнародних домовленостей ставав і прохід найманих військ територією держави. Відомо, що 1433 р. маркграф Бранденбурзький заборонив прохід хрестоносних військ повз власні території [6].

З XIV ст. в Європі активно використовувались швейцарські найманці. Їх використовували італійські, германські, французькі правителі. В 1474 г. французький король Людовик XI уклав договір з декількома швейцарськими селищами про постійне надання військової сили. Тут ми бачимо варіант найму, відмінний від традиційних. Найм війська тут не залежить від конкретної проблеми, яку треба вирішити військовим шляхом. Швейцарці стають постійними постачальниками вояків королю Франції. В 1495 г. король Карл VII створив постійне швейцарське військо при дворі. З цього моменту починається інший етап у розвитку найманства – коли держави просто торгують військами, що вони найняли на власній території. С. Є. Александров називає такий тип найманства вищим чи державним на відміну від «підрядового» найманства німецьких чи візантійських правителів [1]. В такому типі найманства спостерігаємо більш тісний зв'язок з державою, ніж в кондотьєрському приватно-підприємницькому варіанті. В XVII-XVIII ст. постачати світові наймані війська активно почали германські правителі, в першу чергу гессенські. Саме гессенців використовувала Англія у війні проти американських колоній. Підчас війни за австрійську спадщину ландграф Вільгельм VIII Гессенський продавав найманців обом воюючим країнам – Англії та Австрії. Гессенське найманство існувало до початку XIX ст.

Наприкінці XVIII – у XIX ст. найманство поступово занепадає внаслідок змін в політичній ситуації в європейських країнах. Французька революція забороняє найманство, на початку XIX ст. активна боротьба з найманством розгортається в германських державах, а в середині XIX ст. новостворена швейцарська держава заборонила найманство. Остатком швейцарського найманого війська є символічна гвардія Ватикану, що існує й сьогодні.

Аналізуючи проблему найманства в античній, середньовічній та ранньомодерній Європі, можемо зазначити, що найманство було поширеною та цілком законною практикою. Використовувати її могли тільки держави, що досягли високого рівня – найманство завжди було великою статтею витрат. Навіть могутня Візантія в XIII ст. для оплати найманців була змушена переплавити церковне приладдя.

Відомі два варіанти найманства – так звані кондотьєрський та державний. В першому випадку держава надає приватній особі повноваження наймати та забезпечувати військо. Зв'язок найманця з державою, що його наймає, забезпечується присягою, яка не дорівнює присяганню у державній вірності. Це зобов'язання перед своїм кондотьєром. Державне найманство передбачає договір між державами на постійне постачання військ. Вояки в такому випадку більше прив'язані до держави.

Примітки:

- * Хрісовул – тип візантійських імператорських грамот, що відрізнялися особливою пишністю. Імператор власноруч пурпурними чорнилами вписував до тексту декілька слів, ставив підпис та дату. Хрісовули скріплюлися печаткою (зазвичай золотою) та шовковим шнуром. У формі хрісовулів публікувалися договори з іншими державами та найважливіші жалувані грамоти.

Бібліографічний список

1. Александров С. Е. Германское наёмничество конца XV – середины XVII вв. [Електронний ресурс] / С. Е. Александров. – Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/Calendar/1997/Apr/Lomnosov97/aleksandrov.htm>.
2. Ариньон Ж.-П. Международные отношения Киевской Руси в середине X в. и крещение княгини Ольги / Ж.-П. Ариньон // Византийский временник, 41. – 1980. – с. 113-124.
3. Васильевскій В. Варяго-русская и варяго-англійская дружина въ Константинополѣ XI и XII вѣковъ // ЖМНП. – 1874. – № 11. – С. 105-144; 1875. – № 2. – С. 394-451; 1875. – № 3. – С. 76-152.
4. Виллардуэн, Жоффруа де. Завоевание Константинополя / пер. М. А. Заборова. – М., 1993.
5. Гуревич А. Я. Богатство и дарение у скандинавов в раннее средневековье // Средние века. – М. : Наука, 1968. – Вып. 31. – С. 180-198.
6. Грабарчик Т. Организация наёмных войск королевства Польского в XV веке [Електронний ресурс] / Т. Грабарчик. – Режим доступу : http://www.parabellum.vzmkh.ru/n14_s5.shtml.
7. Денисова И. В., Болгов Н. Н. К вопросу о русско-византийских отношениях в конце IX-X вв. / И. В. Денисова, Н. Н. Болгов // Иоасафовские чтения. – Белгород, 2006. – С. 90-96.

8. Дуйчев И. В. Одна из особенностей ранневизантийских мирных договоров // Византийский временник, 15. – 1959. – С. 64-70
9. Дуглас Д. Ч. Норманны: От завоеваний к достижениям (1050-1100 гг.) / Д. Ч. Дуглас; пер. с англ. Е. С. Марничиной. – СПб. : Евразия, 2003.
10. Закс В. А. Проблемы феодализма в скандинавских странах: формы социальной организации и правовые представления норвежского крестьянства в XI-XIII веках / В. А. Закс. – Калинин, 1986.
11. Кучма В. В. Военная организация Византийской империи / В. В. Кучма. – СПб. : Алетейя, 2001.
12. Литаврин Г. Г. О юридическом статусе древних русов в Византии в X столетии / Г. Г. Литаврин // Византийские очерки. – М. : Наука, 1991.
13. Литаврин Г. Г. Византия, Болгария, Древняя Русь (IX – нач. XII в.) / Г. Г. Литаврин. – СПб. : Алетейя, 2000.
14. Литаврин Г. Г., Янин В. Л. Некоторые проблемы русско-византийских отношений в IX-XV вв. // История СССР. – 1970. – № 4.
15. Лемерль П. История Византии / П. Лемерль; пер. с фр. Т. Б. Пошерстник // На перекрестке цивилизаций. – М. : Весь мир, 2006.
16. Луговой О. М. Найм скандинавських вояків у Київській Русі та Візантії в цифрах / О. М. Луговой // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки РДГУ. – Вип. 16. – Рівне, 2009. – С. 3-6.
17. Луговой О. М. Крестоносцы-наемники в Византии [Электронный ресурс] / О. М. Луговой. – Режим доступа : <http://deusvult.ru/13-krestonostsy-naemniki-v-vizantii.html>.
18. Луговой О. М. Підрозділи Рос та Варангів у відносинах Візантії та Русі в X-XI ст. / О. М. Луговой // Дриновський збірник. – Харків; Софія : Академічне видавництво ім. проф. Марина Дринова, 2009. – Т. 3. – С. 365-375
19. Луговой О. М. Деякі аспекти існування дружин русів та варангів у Візантії X-XII ст. / О. М. Луговой // Дриновський збірник. – Харків-Софія : Академічне видавництво ім. проф. Марина Дринова, 2008. – Т. II. – С. 108-114.
20. Луговой О. М. Ціннісні аспекти міжнародних військових угод (на матеріалі зовнішньої політики Візантії X-XII ст.) / О. М. Луговой // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса : Юридична література, 2008. – Вип. 40. – С. 300-305
21. Маринович Л. П. Греческое наёмничество IV в. до н. э. и кризис полиса. – М. : Наука, 1975. – 278 с.
22. Мишо Ж. История крестовых походов / Ж. Мишо; пер. с фр. С. Л. Клячко. – Одеса : Негоциант, 2004.

23. Мельникова Е. А. Древнескандинавские итинерарии в Рим, Константинополь и Святую землю / Е. А. Мельникова // Древнейшие государства Восточной Европы. 1999. Восточная и Северная Европа в средневековье. – М., 2001. С. 403.
24. Мельникова Е. А. Скандинавские рунические надписи: текст, перевод, комментарии / Е. А. Мельникова. – М. : Наука, 1977.
25. Мельникова Е. А. Древнескандинавские географические сочинения: тексты, перевод, комментарий / Е. А. Мельникова. М. : Наука, 1986. – С. 19.
26. Николаева Т. В. Отношения между Данией и Византией в правление Исаака II и Алексея III Ангелов (по материалам скандинавских источников) / Т. В. Николаева // Византия и Запад. – М., 2004. – С. 132-135.
27. Николле Д. Армии мусульманского Востока / Д. Николле, А. МакБрайд; пер. с англ. – М. : АСТ-Астрель, 2003.
28. Похлебкин В. В. Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет в именах, датах, фактах / В. В. Похлебкин. – М., 1995. – Вып. II, кн. 1: Войны и мирные договора. – с. 27-29.
29. Рыбаков В. В. К дискуссии о епископе Осмунде / В. В. Рыбаков // Средние века. – М., 2002. – № 63. – С. 1-16.
30. Сахаров А. Н. Дипломатия Древней Руси: IX – первая половина X века / А. Н. Сахаров. – М., 1980.
31. Сойер П. Эпоха викингов / П. Сойер; пер. А. П. Санина. – СПб., 2002.
32. Никита Хониат. История [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/Xoniat/>
33. Повесть временных лет по Лаврентьевской летописи 1377 г. / [пер. Д. С. Лихачева и Б. А. Романова]. – М.-Л. : АН СССР, 1950. – Ч.1 – 406 с. ; Ч.2 – 556 с.
34. Русско-византийский договор 911 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hrono.ru/dokum/0900dok/0911dog.php>.
Заглавие с экрана]
35. Русско-византийский договор 944 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hrono.ru/dokum/0900dok/0944dog.php>.
Заглавие с экрана]
36. Saga о Греттире. LXXXV-LXXXVI / пер. с др.-исл. О. А. Смирницкой. – М. : Наука, 1976. – С. 136.
37. Советы и рассказы Кекавмена. Сочинение византийского полководца XI в. / [пер. с гр. и комм. Г. Г. Литаврина]. – М. : Наука, 1972. – 742 с.

В статье рассматриваются политико-правовые аспекты военного наемничества в Европе с античности до XV ст. Предпринята попытка исследовать генезис наемничества иностранного войска во время античности,

рассмотреть правовые положения найма профессиональных войск в античном мире и средневековье, исследовать влияние наемничества на международные отношения и международно-правовую регуляцию в XII – XIII ст., проанализировать организационно-правовые особенности кондотьерского и государственного наемничества в позднем средневековье.

In the article the political-law aspects of military condotierism in Europe from antiquity to the XV are examined. An attempt to investigate genesis of condotierism of foreign army during antiquity is undertaken, to consider legal positions of professional troops hire in the ancient world and middle ages, investigate influence of condotierism on international relations and international-law regulation in the XII – XIII, to analyse organizational and law features of private and state condotierism in the late middle ages.